

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/4/molnar-kovacs-zsofia-a-tankonyvszerzoi-eletutak-parhuzamai-04-01-03/>

Molnár-Kovács Zsófia

A tankönyvszerzői életutak párhuzamai.

*Tankönyvszerzők a dualizmus kori Magyarországon a középiskolai egyetemes történelemtankönyvek tükrében*¹

A XIX-XX. század fordulójának tankönyvei és tankönyvírói kapcsán Unger Mátyás: A történelmi tudat alakulása című munkájában a tankönyvírók népes táboráról, vegyes összetételéről értekezik². A tanulmány keretei közt e szálát tovább fűzve – a tankönyvtörténet, illetve a történelemtudomány mezsgyéjén járva – megvizsgáljuk, hogy a hazai tankönyvszerzői gárda egy sajátos tábor – a középiskolai³ egyetemes történelemtankönyv-szerzők – munkássága közt milyen párhuzamok és lényegi különbségek érhetők tetten. Egy összehasonlító vizsgálat keretei közt kísérletet teszünk tehát a szerzői életutak strukturált és tematizált áttekintésére.

Az összevetés forrásai

A szerzők életrajzi adatainak feltárásához, a tankönyvírást övező munkásságuk felvázolásához alapvető másodlagos forrást jelentett *Szinnyei József. Magyar írók élete és munkái* című 14 kötetes lexikonja, amely 1891 és 1914 között látott napvilágot. *Gulyás Pál* lexikonsorozata, mely sokatmondóan szintén a *Magyar írók élete és munkái* címet viseli – a Szinnyei által megkezdett munkát folytatva – további kiegészítő adatokkal szolgál a tankönyvszerzői életutak megismeréséhez. A sorozat első hat kötete (A-Dz betűk) 1939 és 1944 között – évi egy kötettel – jelent meg, majd 1990 és 2002 között *Viczián János* rendezte sajtó alá a VII-XIX. köteteket (E-Ö betűk). *Gulyás Pál* kéziratban maradt további anyagait (P-Zs betűk cédulái) 2004-ben digitalizálták, így online kereshetőek és használhatóak.⁴ Emellett az életrajzi keretek meghatározásához a *Kenyeres Ágnes* által szerkesztett *Magyar életrajzi lexikon* két kötete⁵, a *Markó László* főszerkesztésével kiadott *Új magyar életrajzi lexikon* több kötete⁶, valamint *Kemény Ferenc Magyar pedagógiai lexikonja*⁷ is intenzíven hozzájárult. Az 1976-1979. évi *Pedagógiai lexikon* ugyan nem közöl dualizmus kori középiskolai egyetemes történelemtankönyv-szerzői életrajzokat, de a *Báthory Zoltán* és *Falus Iván* főszerkesztése nyomán 1997-ben kiadott háromkötetes *Pedagógiai lexikon* tartalmaz néhány szerzői szócikket⁸. Ez utóbbi lexikon külön kötetként – szintén 1997-ben – megjelenő *Pedagógiai ki kicsoda „mintegy ezerkétszáz kortárs magyar és külföldi pedagógus életrajzi adatait tartalmazza”*⁹, így a vizsgálati források körét nem gazdagítja. További kiemelkedő kútfőt képviselnek az *iskolai értesítők*, (valamint a *névtárak* és *évkönyvek*), melyek e tekintetben mindenekelőtt az adott intézményben tanárként működő tankönyvszerzőkről árulnak el életrajzi adatokat (a tanári állás betöltésének kezdete, illetve vége, a tanított tárgyak köre, egyéb feladatkörök stb.).

Molnár-Kovács Zsófia: A tankönyvszerzői életutak párhuzamai. Tankönyvszerzők a dualizmus kori Magyarországon a középiskolai egyetemes történelemtankönyvek tükrében

A tankönyvszerzői életutak párhuzamai

A dualizmus kori középiskolai egyetemes történelemtankönyvek esetében összesen 27 tankönyvíró, illetve tankönyvszerkesztő azonosítható.¹⁰ A szerzői életrajzok áttekintését, s a munkásságukat – néhol átfogóan, néhol részleteiben is – közreadó szócikkek, – évkönyvekben, névtárakban és értesítőekben olvasható – feljegyzések összevetését követően az egyéni pályák, azon belül pedig a hivatásgyakorlás terén néhány közös pont felfedezhető.

Unger Mátyás a XIX-XX. század fordulójának történelemtankönyv-szerzőiről értekezve a következő sorokat vetette papírra: „*Találunk tankönyvírókat a tudósok soraiban, például [...] Márki Sándort, Mika Sándort, Mangold Lajost, [...] és akadnak jól képzett tanárok, pl. Varga Ottó, Ujházy László, Szigethy Lajos, Takáts György, Sebestyén Gyula stb., akik tankönyvírásra vállalkoznak. (A két kategóriát különben sem lehetett akkor élesen külön választani, mert pl. Márki Sándor több évtizedes tanári működése után lett egyetemi tanár, s nem a professzorsággal került a tudósok sorába.)*”¹¹ Unger Mátyás megállapítása – a középiskolai egyetemes történelemtankönyv-szerzőkre szűkítve a kört – az életrajzok feltárásával egyértelműen igazolható. A vizsgált tankönyvszerzők kivétel nélkül (fő)gimnáziumi és/vagy (fő)reáliskolai tanárok voltak, akik a megfelelő képzettség megszerzését követően vállaltak tanári állást. A tankönyvszerzők közel fele egyetemi tanári státuszt is betöltött, illetve a szerzők közül többeket az MTA tagjává is választottak. Ladányi Gedeon és Somhegyi Ferenc az MTA levelező tagja, Márki Sándor, Szilágyi Sándor és Zsilinszky Mihály előbb levelező, majd rendes tagja, Bruckner Győző előbb levelező, majd tanácskozó tagja, Vaszary Kolos pedig igazgatósági tagja volt¹².

Bruckner Győző például a budapesti, továbbá a párizsi és a strasburgi egyetemen is folytatott tanulmányokat, s 1901-ben a budapesti egyetemen szerzett tanári és bölcsészdoktori oklevelet¹³. 1902-1903-ban az eperjesi Evangélikus Kollégium helyettes tanára, 1903-1920 között az iglói Evangélikus Főgimnázium tanára, 1910 és 1919 között az Eperjesi Evangélikus Jogakadémia magántanára, 1914-ben pedig a Debreceni Egyetem magántanára. 1920-1947 között a Miskolci Evangélikus Jogakadémia tanára, 1923 és 1944 között dékánja¹⁴. *Somhegyi Ferenc* 1835-ben Nagykanizsán próbaéves tanár, 1836-1837-ben Vácott bölcselethallgató. 1837-ben a pesti egyetem bölcséleti doktorává avatják. 1838 és 1840 között Nyitrán, majd Szentgyörgyön a Papnevelő Intézetben teológiát tanul. 1840-1842 között Tatán, 1840-1844 között Budán gimnáziumi tanár. 1844-től 1849-ig a váci líceum tanára. 1850-ben a szegedi piarista gimnázium tanára. 1851-1858 között a kegyes tanítórend pesti nagygyimnáziumának tanára. 1858-1864 között ismét Szegeden tanít. 1865-ben újra Pestre kerül: főgimnáziumi igazgató, történelem tanár. 1866-tól 1878-ig a pesti egyetem nyilvános rendes tanára.¹⁵

A tanárként dolgozó tankönyvszerzők egy része – többnyire egyazon intézményben – igazgatói tisztséget is viselt. *Létmányi Nándor* a Rákospalotai Wágner Manó Nyilvános Jogú Gimnázium igazgatója¹⁶. *Sebestyén Gyula* 1877-1896 között a budapesti VI. kerületi állami polgári iskolai tanítónőképző-intézet rendes tanára, 1894-1896 között társigazgatója¹⁷. *Sebestyén Károly* 1907-től a budapesti Színművészeti Akadémia rendes tanára, 1928-1930 között igazgatója¹⁸. *Somhegyi Ferenc* 1851-1858 között a kegyes tanítórend pesti nagygyimnáziumának tanára. 1858-1864 között a szegedi piarista gimnáziumban tanít, 1860-64 között igazgatója. 1865-ben újra Pestre kerül: főgimnáziumi igazgató, történelem tanár¹⁹. *Szölgvény János* a budapesti Kalazantinum igazgatója²⁰. *Vaszary Kolos* 1869 és 1885 között a győri főgimnázium igazgatója²¹.

Molnár-Kovács Zsófia: A tankönyvszerzői életutak párhuzamai. Tankönyvszerzők a dualizmus kori Magyarországon a középiskolai egyetemes történelemtankönyvek tükrében

A középiskolai egyetemes történelemtankönyv-szerzők többsége a történelem tantárgyat gimnáziumi, reáliskolai vagy egyetemi szinten oktatta, melyhez sok esetben a földrajz tárgy tanítása is társult. E két tantárgyon felül gyakran további tárgyak (pl. magyar nyelv és irodalom, német nyelv, klasszikus nyelvek, számtan) oktatása is jellemző. *Csuday Jenő* az 1875/1876. tanévtől az 1892/1893. tanévig a szombathelyi Királyi Katolikus Főgimnázium rendes tanára, ahol történelmet, földrajzot, vallástant, magyar nyelvet és számtant tanít. 1894-től a budapesti VI. kerületi reáliskola rendes tanára. Szintén ez évtől a budapesti egyetem magántanára, ahol új- és legújabb kori magyar történelmet oktat²². *Király Pál* 1877-től a dévai főreáliskola tanára, az 1891/1892. tanévtől pedig a fehértemplomi állami főgimnázium igazgatója.²³ A gimnáziumban görög pótló tárgyat, történelmet, földrajzot, németet és számtant tanít²⁴.

A munkahelyet nyújtó iskolák tekintetében – a tankönyvszerzők teljes körére összpontosítva, illetve egyénileg is – a kép rendkívül változatos, hiszen Szombathelytől, Budapesten és Iglón át Kolozsvárig a betöltött tanári állások a dualizmus kori Magyarország egész területére kiterjedtek. *Szölgvény János* például tanított Tatán, Magyaróváron, Kecskeméten, Szegeden, Temesváron, Kolozsváron és Budapesten (1884-1888)²⁵. *Kontraszty Dezső* Magyaróváron, Kolozsvárott, Vácon (1906-tól), Temesvárott (1910-től), Szegeden (1918-tól), majd Sátoraljaújhelyen (1922-től haláláig) gimnáziumi tanár²⁶. *Fejes István* 1857-től 1859-ig Fehérgyarmaton, 1860-ban Csurgón tanító, ezt követően Hódmezővásárhelyen tanár. 1865-től lelkész Sátoraljaújhelyen, majd 1882-től a Sárospataki Református Kollégium gondnoka. Fejes István (tankönyv)írói álneve Kerényi Ede volt.²⁷

A munkásságokat vizsgálva szintén szembeötlő a szerzők tankönyvi, illetve tankönyveken felül publikált műveinek jegyzéke. E listákat átnézve azt tapasztaljuk, hogy a szerzők többsége az egyetemes történelemtankönyveken felül magyar történelmi eseményeket tárgyaló tankönyvek írásával is foglalkozott (például Ujházy László: A magyar nemzet oknyomozó történelme. Középiskolák VIII. oszt. számára. Budapest, 1906., Mangold Lajos: A magyarok oknyomozó történelme. A középtanodák VIII. osztálya számára. Budapest, 1883., vagy Tankó János: Magyarország pragmatikai története a reáliskolák VII. osztálya számára. Budapest, 1877.)²⁸. A tankönyveken felül pedig különböző (például történelmi tárgyú) írásokat is megjelentettek (például Vaszary Kolos: A várnai csata. Pest, 1864. vagy Varga Ottó: Báró Nordenskiöld Adolf Erik, Ázsia és Európa körülhajózása a Végán. Budapest, 1883.)²⁹

A tankönyvszerzői életutak egyedi vonásai

A tankönyvszerzői életutak közti különbségek mindenekelőtt a viselt (egyéb) tisztségekben megragadhatóak. Példaként állíthatjuk *Csuday Jenőt*, aki a tanári foglalkozásán felül premontrei kanonok, s a Magyar Nemzeti Múzeum múzeumi segédőre, vagy *Sebestyén Gyulát*, aki királyi tanácsos, állami tanítóképző-intézeti szakfelügyelő, s az Országos Közoktatási Tanács titkára, emellett több lap szerkesztője is volt³⁰.

További összevetési lehetőséget kínálnak a – már említett – publikációs listák, melyek hűen tükrözik az egyéni érdeklődési területeket. Példaként említhetjük Szende Gyula: A pozsonyi kir. kath. főgymnasium régiséggyűjteménye (Pozsony, 1901.), Király Pál: A markomann háborúk (Budapest, 1891.), Kiss Lajos: Nemzeti függetlenségünk védelmezése III. Henrik ellen (Budapest, 1891.), vagy Ribáry Ferenc: Egy lap Egyiptom őskori történetéből (Budapest, 1875.) című munkáit.

Molnár-Kovács Zsófia: A tankönyvszerzői életutak párhuzamai. Tankönyvszerzők a dualizmus kori Magyarországon a középiskolai egyetemes történelemtankönyvek tükrében

Összegzés

E rövid összevetés keretei közt az igen sokrétű és tartalmas, ugyanakkor több ponton hasonlóságot mutató tankönyvszerzői életutak vizsgálatára nyílt lehetőség, mely számos forráson – köztük mindenekelőtt (életrajzi) lexikonokból és iskolai értesítőkből nyert adatokon – nyugszik. Az áttekintés során, a párhuzamok feltárásakor a tankönyvszerzők teljes körére összpontosítva igyekeztünk példákat közzétenni, ugyanakkor a rendelkezésre álló források eltérő részletességgel vázolják fel az életrajzi momentumokat, megnehezítve ezzel a minden szerzőre egyértelműen vonatkoztatható hasonlóságok és különbségek megállapítását.

A dualizmus kori középiskolai egyetemes történelemtankönyvek szerzőinek strukturált áttekintése a dualizmus kori tankönyvkiadás – ezen belül a történelemtankönyvkiadás – egy sajátos szegmensét képviseli. A tudatosan konstruált és hangsúlyozott párhuzamok, továbbá a különbségeket felvillantó összevetések tovább árnyalhatják ismereteinket a korszakról, annak tankönyvkiadását jellemző főbb vonásairól, a tankönyvírók köréről.

IRODALOM

- *A Magyar Kegyes-Tanítórend Névtára az 1879/80-iki tanévre.* Nyomatott Kocsi Sándor Könyvnyomdájában, Budapest, 1879. (NÉVTÁR, 1879)
- *A Magyar Kegyes-Tanítórend Névtára az 1908/9. tanévre.* Buschmann F. Könyvnyomdája, Budapest, 1908. (NÉVTÁR, 1908)
- BÁTHORY Zoltán – FALUS Iván (1997a, főszerk.): *Pedagógiai ki kicsoda.* Keraban Könyvkiadó, Budapest.
- BÁTHORY Zoltán – FALUS Iván (1997b, főszerk.): *Pedagógiai lexikon.* I. kötet, Keraban Könyvkiadó, Budapest.
- BÁTHORY Zoltán – FALUS Iván (1997c, főszerk.): *Pedagógiai lexikon.* II. kötet, Keraban Könyvkiadó, Budapest.
- BÁTHORY Zoltán – FALUS Iván (1997d, főszerk.): *Pedagógiai lexikon.* III. kötet, Keraban Könyvkiadó, Budapest.
- BERTA Ilona (1913, szerk.): *A budapesti Magy. Kir. állami Erzsébet Nőiskola, Polgáriskola Tanítónőképző és Gyakorló Felsőbb Leányiskolai Nevelőintézet, valamint a vele kapcsolatos Elemi Tanítónőképzőintézeti Tanárképző Apponyi Kollegium értesítője az 1911/1912-ik és az 1912/1913-ik iskolai évekről.* Hornyánszky Viktor császári és királyi udvari könyvnyomdája, Budapest.
- DIÓS István (2002, főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon.* VII. kötet, Szent István Társulat, Budapest.
- DIÓS István (2007, főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon.* XII. kötet, Szent István Társulat, Budapest.
- DIÓS István (2008, főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon.* XIII. kötet, Szent István Társulat, Budapest.
- DOLENECZ József (1885): Vaszary Kolos Ferencz. In: *Vasárnapi Ujság, XXXII. évf.* 20-ik sz. 317-318.
- GLATZ Ferenc (2003a, főszerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825-2002.* I. kötet. MTA Társadalomkutató Központ – Tudománytár, Budapest.

Molnár-Kovács Zsófia: A tankönyvszerzői életutak párhuzamai. Tankönyvszerzők a dualizmus kori Magyarországon a középiskolai egyetemes történelemtankönyvek tükrében

- GLATZ Ferenc (2003b, főszerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825-2002*. II. kötet. MTA Társadalomkutató Központ – Tudománytár, Budapest.
- GLATZ Ferenc (2003c, főszerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825-2002*. III. kötet. MTA Társadalomkutató Központ – Tudománytár, Budapest.
- GULYÁS Pál (1956): *Magyar írói álnév lexikon*. A magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GULYÁS Pál (1990, összeáll.): *Magyar írók élete és munkái*. Új sorozat, VII. kötet, MTA Irodalomtudományi Intézete, MTA Könyvtára – Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest.
- Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái*. Cédulatár.
<http://gulyaspal.mtak.hu/> (2013. 01. 11.)
- KEMÉNY Ferenc (1933, szerk.): *Magyar pedagógiai lexikon*. Révai Irodalmi Intézet, Budapest.
- KENYERES Ágnes (1967, főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon*. Első kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KENYERES Ágnes (1969, főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon*. Második kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KIRÁLY Pál (1892, közzéteszi): *A fehértemplomi M. Kir. Állami Főgymnasium XVII. értesítője az 1891-92. tanévről*. Wunder Gyula Könyvnyomdája, Fehértemplom.
- KUNC Adolf (1876, szerk.): *Értesítvény a szombathelyi Kath. Főgymnasiumról 1875-6*. Bertalanffy Könyvnyomdája, Szombathely.
- MARKÓ László (2001a, főszerk.): *Új Magyar életrajzi lexikon*. I. kötet. Magyar Könyvklub, Budapest.
- MARKÓ László (2001b, főszerk.): *Új Magyar életrajzi lexikon*. II. kötet. Magyar Könyvklub, Budapest.
- MARKÓ László (2004, főszerk.): *Új Magyar életrajzi lexikon*. V. kötet. Magyar Könyvklub, Budapest.
- MÉSZÁROS István (1995): *Magyar iskolatípusok 996-1990*. A magyar neveléstörténet forrásai VI. 2. kiadás, OPKM, Budapest.
- NEUHAUSER Frigyes (1936, közzéteszi): *A sátoraljaújhelyi Kegyes-tanítórendi Róm. Kath. Reálgimnázium értesítője az 1935-36. iskolai évről*. Pávay János Könyvnyomdája, Sátoraljaújhely.
- NEUHAUSER Frigyes (1937, közzéteszi): *A sátoraljaújhelyi Kegyes-tanítórendi Róm. Kath. Reálgimnázium értesítője az 1936-37. iskolai évről*. Pávay János Könyvnyomdája, Sátoraljaújhely.
- SIMONFFY Ernő (1939, közzéteszi): *A Csornai Premontrei Kanonokrend szombathelyi Szent Norbert-Gimnáziumának évkönyve az 1938-39. iskolai évről*. Martineum Könyvnyomda Rt., Szombathely.
- SZINNYEI József (1893): *Magyar írók élete és munkái*. II. kötet, Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest.
- SZINNYEI József (1894): *Magyar írók élete és munkái*. III. kötet, Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest.
- SZINNYEI József (1899): *Magyar írók élete és munkái*. VI. kötet, Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, Budapest.
- SZINNYEI József (1900): *Magyar írók élete és munkái*. VII. kötet, Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, Budapest.

Molnár-Kovács Zsófia: A tankönyvszerzői életutak párhuzamai. Tankönyvszerzők a dualizmus kori Magyarországon a középiskolai egyetemes történelemtankönyvek tükrében

- SZINNYEI József (1902): *Magyar írók élete és munkái*. VIII. kötet, Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest.
- SZINNYEI József (1908): *Magyar írók élete és munkái*. XII. kötet, Hornyánszky Viktor, Budapest.
- SZINNYEI József (1909): *Magyar írók élete és munkái*. XIII. kötet, Hornyánszky Viktor, Budapest.
- SZINNYEI József (1914): *Magyar írók élete és munkái*. XIV. kötet, Hornyánszky Viktor, Budapest.
- UNGER Mátyás (1979): *A történelmi tudat alakulása középiskolai történelemtankönyveinkben a századfordulótól a felszabadulásig*. Második kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest.

ABSTRACT

Molnár-Kovács, Zsófia

Parallels of textbook authors' curricula vitae

Textbook authors in Hungary in the era of dualism as reflected in universal middle school history textbooks

Mátyás Unger on the textbooks and textbook authors at the turn of the 19th and 20th centuries: In his work entitled “The Development of Historical Awareness”, he discourses on the well-populated camp of textbook writers and their mixed composition. In the framework of the study, following the thread further - skirting the edge of textbook history and historical science – we undertake an examination of the parallels and basic differences that can be observed in the work of a unique camp among Hungary’s textbook writers: authors of universal history textbooks for middle school. In the framework of a comparative examination, we make an attempt at a structured and thematised review of authors’ curricula vitae.

JEGYZETEK

¹ A jelen írás a XII. Országos Neveléstudományi Konferencián, 2012. november 9-én a Történelem tanítástörténet – tankönyvtörténet – iskolatörténet című szimpóziumban elhangzott előadás szerkesztett változata.

² UNGER Mátyás (1979): *A történelmi tudat alakulása középiskolai történelemtankönyveinkben a századfordulótól a felszabadulásig*. Második kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest, 27.

³ A „középiskola” kifejezés – ahogy erre Mészáros István is rávilágít – „az 1840-es évek elején jelent meg a magyar nyelvben.” (MÉSZÁROS /1995/ 5) A középiskola „1850-1938 között azokat az iskolákat jelentette, amelyekben a nyolcosztendős tanulmány érettségivel zárult, s ez felsőoktatási intézményben való továbbtanulásra jogosított.” (MÉSZÁROS /1995/ 5) A dualizmus korában az általánosan képző – érettségit adó – középiskolák közé két intézménytípus tartozott: a nyolcosztályos gimnázium és a nyolcosztályos főreáliskola.

⁴ Lásd: Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái*. Cédulatár. <http://gulyaspal.mtak.hu/> (2013. január 11.)

⁵ KENYERES Ágnes (1967, főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon*. Első kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest.

KENYERES Ágnes (1969, főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon*. Második kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest.

⁶ MARKÓ László (2001a, főszerk.): *Új Magyar életrajzi lexikon*. I. kötet. Magyar Könyvklub, Budapest.

MARKÓ László (2001b, főszerk.): *Új Magyar életrajzi lexikon*. II. kötet. Magyar Könyvklub, Budapest.

Molnár-Kovács Zsófia: A tankönyvszerzői életutak párhuzamai. Tankönyvszerzők a dualizmus kori Magyarországon a középiskolai egyetemes történelemtankönyvek tükrében

-
- MARKÓ László (2004, főszerk.): *Új Magyar életrajzi lexikon*. V. kötet. Magyar Könyvklub, Budapest.
- ⁷ KEMÉNY Ferenc (1933, szerk.): *Magyar pedagógiai lexikon*. Révai Irodalmi Intézet, Budapest.
- ⁸ BÁTHORY Zoltán – FALUS Iván (1997b, főszerk.): *Pedagógiai lexikon*. I. kötet, Keraban Könyvkiadó, Budapest; BÁTHORY Zoltán – FALUS Iván (1997c, főszerk.): *Pedagógiai lexikon*. II. kötet, Keraban Könyvkiadó, Budapest; BÁTHORY Zoltán – FALUS Iván (1997d, főszerk.): *Pedagógiai lexikon*. III. kötet, Keraban Könyvkiadó, Budapest.
- ⁹ BÁTHORY Zoltán – FALUS Iván (1997a, főszerk.): *Pedagógiai ki kicsoda*. Keraban Könyvkiadó, Budapest.
- ¹⁰ Ábécérendben: Batizfalvi István, Bruckner Győző, Csuday Jenő, Győrffi Endre, Kerényi Ede, Király Pál, Kiss Lajos, Kontraszty Dezső, Ladányi Gedeon, Létmányi Nándor, Mangold Lajos, Márki Sándor, Mika Sándor, Ribáry Ferencz, Sebestyén Gyula, Sebestyén Károly, Somhegyi (Schröck) Ferencz, Szende Gyula, Szigethy Lajos, Szilágyi Sándor, Szölgyény János, Takáts György, Tankó János, Ujházy László, Varga Ottó, Vaszary Kolos (Ferencz) és Zsilinszky Mihály.
- ¹¹ UNGER (1979) 27.
- ¹² GLATZ Ferenc (2003a, főszerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825-2002*. I. kötet. MTA Társadalomkutató Központ – Tudománytár, Budapest, 185-186.; GLATZ Ferenc (2003b, főszerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825-2002*. II. kötet. MTA Társadalomkutató Központ – Tudománytár, Budapest, 769-770., 839-840.; GLATZ Ferenc (2003c, főszerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825-2002*. III. kötet. MTA Társadalomkutató Központ – Tudománytár, Budapest, 1146-1147., 1246-1247., 1370., 1441.
- ¹³ MARKÓ (2001a) 944.
- ¹⁴ Lásd: KEMÉNY (1933) 258.; KENYERES (1967) 269.; MARKÓ (2001a) 944.
- ¹⁵ Lásd: SZINNYEI (1908) 1236-1238.; MARKÓ (2004) 1209.; KENYERES (1969) 641.; *A Magyar Kegyes-Tanítórend Névtára az 1879/80-iki tanévre*. Nyomatott Kocsi Sándor Könyvnyomdájában, Budapest, 1879. 47.; Diós István (2007, főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. XII. kötet, Szent István Társulat, Budapest.) 206-207.
- ¹⁶ SZINNYEI (1900) 1133-1134.
- ¹⁷ MARKÓ (2004): 1085.; BERTA (1913) 14.
- ¹⁸ MARKÓ (2004) 1088.
- ¹⁹ MARKÓ (2004) 1209; DIÓS (2007) 206.
- ²⁰ (SZINNYEI 1909: 1097)
- ²¹ (SZINNYEI 1914: 994; DOLENECZ 1885: 318)
- ²² Lásd SZINNYEI (1893) 439.; KENYERES (1967) 325.; MARKÓ (2001a) 1189.; SIMONFFY (1939) 5.; KUNC (1876) 21.
- ²³ KIRÁLY (1892) 63.
- ²⁴ Lásd SZINNYEI (1899) 234-236.; KENYERES (1967) 918.; KIRÁLY (1892) 63.
- ²⁵ Lásd SZINNYEI (1909) 1097-1098.; NÉVTÁR (1908) 12.; DIÓS (2008) 455-456.
- ²⁶ Lásd NEUHAUSER (1936) 13.; NEUHAUSER (1937: I-II.); NÉVTÁR (1908) 48.; DIÓS (2002) 178-179.
- ²⁷ Lásd SZINNYEI (1894) 280-282.; KENYERES (1967) 482.; MARKÓ (2001b) 573.; GULYÁS (1956) 249.
- ²⁸ Lásd SZINNYEI (1914) 639.; SZINNYEI (1902) 509.; SZINNYEI (1909) 1287.
- ²⁹ Lásd SZINNYEI (1914) 994-996., 905-908.
- ³⁰ Lásd SZINNYEI (1893) 439.; KENYERES (1967) 325.; SZINNYEI (1908) 819-822.; KENYERES (1969) 611.